

chyb, jako jsou např. dva odkazy na konci jedné věty, které by bylo vhodné sjednotit (viz s. 180, pozn. 517 a 518), nezkrácené opakující se zdroje (pozn. 780–782) a hlavně nejednotná forma citování (pro srovnání např. pozn. 223, 225, 261, 268, 276, 279, 387, 431, 445, 448nn. a s. 343–347).

Recenzovaná kniha je čtivá. Jako příjemné zpestření vnímám i doprovodnou obrazovou přílohu. Práci i přes popsané nedostatky pokládám za obstojné zpracování vytyčeného tématu, nemalou měrou přispívající do historiografie problematiky každodennosti třicetileté války.

Tomáš Bárta Pražák

19. a 20. století

Milena LENDEROVÁ a kol.

Modrá krev v občanském století.

Konzervace i destrukce stereotypů každodenního života a životních strategií v průběhu 19. století

Pardubice, Univerzita Pardubice 2022, 292 s., ISBN 978-80-7560-440-8.

Jako poslední oddech aristokratické a honorační společnosti před revoluční bouří by mohl také znít podtitul anotované publikace, neboť všech pět rozsáhlých textů se zaměřuje na tzv. dobu předbřeznovou, kdy, jak se píše v předmluvě, „nebylo zrušeno žádné z doposud platných šlechtických práv, ale veřejný prostor postupně stále výrazněji zaplňovala nově nabývaná práva dosud nepriviligovaných vrstev společnosti“ (s. 14). Postupnou proměnu předbřeznové společnosti lze zkoumat nejrůznějšími způsoby. Zde se autorky a autoři zaměřili na erozní místa ve společenském systému, který „byl založen na tradici a cti“ (s. 15).

Těmito místy bylo v textu Marie Mackové postavení mladšího šlechtického sourozence a jeho role při zachování kontinuity a cti rodu. Zde demonstrována na osudu Ladislava hraběte Wrbný Freudenthala, který je zde charakterizován jako „voják bez války“. Když k válce proti uherské revoluci dojde, v podstatě totálně selže a ztrátu vojenské cti řeší sebevraždou. Poučení z tohoto tragického příběhu by pak mohlo znít: Respekt k prvorozenectví zavedl hraběte Wrbnu do předem dané kariérní situace, na kterou očividně nestačila jeho odborná a mentální výbava. I proto tento neměnný princip primogenitury bývalých majetných a mocných elit nebude v budoucnosti už důsledně respektován, respektive zůstane živoucím jen u podnikatelských rodů.

Hrdinou druhého „příběhu“ je osoba nobilitovaného balneologa Karla Josefa Heidlera z Heilbornu, který společně s opatem tepelského kláštera Karlem Kašparem Reitenbergerem stál u zrodu (světového) věhlasu Mariánských Lázní. Jeho osoba a hlavně jím stvořené lázeňské prostředí se staly pro Vladana Hanulíka prostředkem k demonstraci pozvolného pádu společenských překlad mezi první a druhou společností, který byl nejdříve pozorovatelný během lázeňské sezony. Lázeňská sociabilita je zde v prostředí společného setkávání u pramenů, společného stolování a společných (tanečních) zábav definována jako emancipační prostředí „fiktivní rovnosti“ (s. 64). Hanulík ale zjišťuje, že lázně byly nejen prostředím pro sblížování a překračování společenských hranic, ale také nadále místem pro „repräsentaci distinkce a zejména sebepotvrzování výlučnosti a odlišnosti sociální a národnostní skupiny“. Tato ambivalentní role lázní je pak demonstrována na dobových svědectvích sta-

rých elit, které láně pravidelně navštívovaly, a i na proměně habitu lázeňského lékaře Heidlera v zámeckého pána šlechtice Heidlera von Heilborn.

I parte se může proměnit z dobové konvence ve svědka společenské proměny, což demonstruje Milena Lenderová a Hana Stoklasová v analytické studii „*Requiescat in pace. „Poslední věci člověka“ v prostředí aristokracie: úmrtí a oznámení jako historický pramen*“. Na podkladě 251 úmrtních oznámení z let 1790 až 1986 z prostředí šlechtických rodin (aristokratických i nobilitovaných) zkoumají autorky jazyk parte, sociální a rodinné postavení umřelého, okolnosti smrti a pohřební rituály (výkrop, uložení do nekropole, zádušní mše, popřipadě osudy mrtvých, kterým nebylo dopřáno pokoje). Tímto způsobem se opravdu podařilo představit úmrtí oznámení jako zajímavý historický pramen s velkou výpovědní hodnotou, který představuje „nejen vynikající doplněk genealogického bádání, ale i výzkumu sociálních i kulturních dějin a dějin přechodových rituálů“ (s. 136).

„Hradní“ archivář Martin Halata ve studii „*Vězení víc než palác. Pobyt dvora Karla X. na Pražském hradě*“ důkladně zmapoval skoro čtyřletý pobyt exilového francouzského krále Karla X. a jeho početné suity na Pražském hradě, na Buštěhradu a v západočeských lázeňských městech, který skončil v roce 1836 (i kvůli Ferdinandově korunovaci) odchodem tohoto dvora do Gorizie, kde král po několika dnech zřejmě na choleru zemřel. Nejen s odkazem na Chataubriandovo svědectví, že Pražský hrad představoval pro exkrále více „vězení než palác“, je emigrace i v nejvyšších patrech tehdejší společnosti opravdu spojena také s ponížením, s nejistotou a tahanicemi o peníze tak jako u nižších vrstev. Na pro-

storové dispozici rozmístění bourbonského dvora na Hradě i v podhradí bylo také možno demonstrovat tragickou konzervativní strnulost odcházejícího světa nejurozenější vrstvy staré společnosti.

V závěrečné studii „*Tajemství Pražského hradu aneb pravdivé (i nepravdivé) příběhy, záznamy a anekdoty sepsané neznámým Francouzem (nebo Francouzskou?)*“ se pokouší Milena Lenderová zodpovědět otázku, kdo asi sepsal jedenáct tisíc stránek francouzského textu, který se nachází v Archivu Pražského hradu, a k jakému účelu tyto Zápisky sloužily. Autorka se přiklání k názoru, že mohly být užívány při výchově a vzdělávání vnuků francouzského exkrále Karla X., kteří ale na trůn, jak známo, nikdy nedosedli. Nicméně tyto obsáhlé zápisky poodhalují myšlenkový svět králova okolí. Prolamování stavovských hranic se zde odráží v jen minimálním popisu prostředí panovnických dvorů a aristokracie: spíše je v Zápiscích pozornost věnována, sociálním otázkám, cestování, rozvoji přírodních a humanitních věd a rozvoji nových technologií.

Záměr přiblížit neobvyklými tématy a s pomocí neobvyklých pramenů odcházející stavovskou společnost byl v této kolektivní monografii zcela určitě naplněn. Výsledky badatelského pozorování jsou ale, jak se dalo očekávat, ambivalentní. Nejprůkazněji a nejviditelněji byla tato ambivalentní proměna stavovské společnosti demonstrována podle mého mínění na mikroklimatu dočasně velmi koncentrované lázeňské společnosti. „Vysoká míra prožitků, emocí i intimních informací“ poprvé sdílených na malé ploše propojovala „starý svět stavovské výlučnosti“ s „novým světem občanských hodnot“. Mimo tento (uměle stvořený) svět ale zůstávaly životní strategie a životní zkušenosti stále odděleny. Propojit

je paradoxně mohly spíše jen státem vynucené správní a právní zásahy do společenského řádu a neplánované výbuchy revolucí. V habsburské monarchii staré elity ze svých mocenských pozic dobrovolně a hlavně o své vůli nikdy neodcházely.

Milan Hlavačka

Jadwiga KAMOLA – Sabine BECKER
– Ksenija CHOCHKOVA GIESE
(Hrsg.)

Criminal Women. Eine Geschichte der weiblichen Kriminalität

Berlin, Verbrecher Verlag 2023, 183 s.,
ISBN 978-3-95732-554-9.

Publikace vznikla jako doprovodný sborník ke stejnojmenné výstavě, která byla zahájena v technicko-uměleckém muzeu LA8 v Baden-Badenu dne 6. května 2023 a potrvá do 29. února 2024. Sborník přináší osm příspěvků z pera pěti autorek a jednoho autora. Tématy statí jsou různé aspekty ženské kriminality a jejího uměleckého vnímání v období od první poloviny 19. století až do doby nacismu.

Jednotlivé příspěvky přinášejí nejprve stručný přehled dějin ženské kriminality (Jadwiga Kamola) a postřehy k vnímání ženské kriminality ve filozofii a medicíně 19. století (Marcus B. Carrier). Následující dvě statí jsou věnovány kriminální antropologii a počátkům kriminalistiky ve druhé polovině 19. století (obě napsala J. Kamola). Jedna stať se zaměřuje především na aktivity a odborné publikace francouzského policejního úředníka a průkopníka kriminalistiky Alphonse Bertillona a na počátky využití fotografie v kriminalistice, druhá přibližuje dílo ruské lékařky Praskovji Nikolajevny Tarnovské (rozené Kozlovové,

1848-1910), manželky průkopníka moderní ruské venerologie Veniamina M. Tarnovského. Tarnovskaja, vystupující v západní Evropě pod jménem Pauline Tarnowsky, publikovala nejprve v ruštině a poté v letech 1889 a 1908 v Paříži dvě důkladně dokumentované práce věnované kriminální antropologii žen. Tarnovskaja udržovala čilé kontakty s tehdejšími nejproslulejším protagonistou kriminální antropologie, Italem Cesarem Lambrosem.

Z tematického záběru se částečně vymyká umělecko-historická studie popisující proměny pojetí biblického příběhu o Juditě a Holofernovi v malířství a také v umělecké literatuře od pozdního středověku do 19. století (Bettina Uppenkamp).

Další rozprava přináší rozbor kreseb, které vytvořila nacisty pronásledovaná německá komunistická malířka a grafička Eva Schulze-Knabe (1907–1976) během věznění v letech 1933–1934 a 1941–1942 (Sabine Becker). Jedná se převážně o autoportréty, ale v probíraném souboru se vyskytují také vyobrazení autorčiných spoluvězeňkyň. Další stať je věnována ženám, které se v období nacismu svým stylem života vymykaly z rámce oficiálně vnucované představy ženy-matky (Frauke Steinhäuser). Oběti nacistického režimu se pro svůj odlišný životní styl stávaly často prostitutky, příslušnice sexuálních menšin, recidivistky a ženy označované paušálně jako „asociální“.

Poslední studie je věnována vývoji trestněprávního postihu (nedovoleného) potratu v Německu od poloviny 19. století. Přibližuje také diskuse vedené představitelkami německého ženského hnutí na konci 19. a v první třetině 20. století o (dosud zčásti platném) § 218 německého trestního zákoníku z roku 1871, který stanovuje tresty za přerušování těhotenství (Kerstin Wolff).